

Şâfiî Mezhebinde Tedâhül

(Interpenetration in Şafî Sect)

Bedri ASLAN

Doç. Dr., Batman Üniversitesi Assoc. Prof., Batman University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
İslam hukuku Anabilim Dalı Department of Islamic Law
Batman | Türkiye Batman | Türkiye
bedri.aslan@batman.edu.tr orcid.org/0000-0002-4029-6809

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 13/Eylül/2024 Received | 13/September/2024
Kabul Tarihi | 17/Aralık /2024 Accepted | 17/December/2024
Yayın Tarihi | 31/Aralık/2024 Published | 31/December/2024

Atıf | Cite as:

Aslan, Bedri. Şâfiî Mezhebinde Tedâhül "[Interpenetration In Şafî Sect]". Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 12/2 (Aralık | December 2024), 583-600.

[https:// DOI: 10.51450/ ilmiyat.1549588](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1549588)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Interpenetration in Shafii Sect

Abstract: The provisions on which the Islamic law is based have explained the judgments of all issues one might come across during their lives or have set basic principles to explain them. Scholars have tried to solve the new issues they encountered with the help of ijtihad in the light of the provisions and depending on basic principles through jurisprudence. Furthermore, scholars have also identified legal terms and concepts to draw a conceptual framework for the legal issues. One of these concepts is “interpenetration”. The concept, which means linking a single provision to numerous reasons by exempting from the rule stating that “a separate provision is given to each reason requiring provision”, has an impact on fiqh provisions in terms of convenience. As far as we have determined, there is no study on the subject in the Shafi'i sect in Türkiye. In the Hanafi sect, there is no independent study on this subject, except for an article called "A Study on the Scope of the Principle of interpenetration in Hanafi Fiqh". Therefore, we believe that it would be beneficial to address the issue. It is important to know such provisions that the liable may frequently encounter. Because there are many fiqh issues related to interpenetration that everyone frequently encounters. Therefore, knowing the relevant provisions provides convenience for the liable and helps them avoid many material and moral damages. In the Shafi'i sect, the provisions regarding interpenetration are not included under a title in the fiqh books, but are scattered throughout the books. For this reason, the need to consider and evaluate the provisions regarding intervention together has emerged. The fiqh works written in the Shafi'i sect were scanned, and the basic views of the sect on the subject of interpenetration and controversial views on the subject were discussed. In the study, a general framework of interpenetration according to the Shafi'i sect was drawn and the subject was explained with examples. Accordingly, firstly, the nature of the intervention, the scope of the intervention, the legitimacy of the intervention, the forms of the intervention, and the parts of the intervention were discussed. After stating these, the issues that accept and do not accept intervention were tried to be explained by giving examples. When classical fiqh works are researched, it is seen that the existing definitions of interpenetration differ from each other. Because the field of interpenetration is very wide, it is understood that every jurist develops his definition by looking at the perspective of the field he is interested in. However, similar findings have been obtained that many jurists take into consideration the principle of convenience, which is one of the basic principles of Islamic law, when determining the provision of interpenetration. According to the Shafi'i sect, interpenetration can occur in both causes and cause doers/provisions. When secondary examples are examined, it is seen that there is interference in matters of worship, family law, and criminal law. However, it has been concluded that interpenetration may not occur in every place and situation, but under certain conditions.

Keywords: Islamic Law, Provision, Reason, Interpenetration, Shafii Sect.

Şâfiî Mezhebinde Tedâhül

Öz: Fakihler karşılaştıkları yeni meseleleri nasların ışığında ve temel ilkelere dayanmak suretiyle içtihatla çözmeye çalışmışlar, bu esnada şer'î meselelere kavramsal bir çerçeve çizmek için fikhî terimler ve kavramları belirlemişlerdir. İşte bunlardan biri de “tedâhül” kavramıdır. “Hükmü gerektiren her bir sebebe ayrı bir hüküm verilir” kuralından istisna edilerek müteaddit sebebe tek bir hüküm bağlamak anlamında kullanılan tedâhül, fikhî hükümlerin uygulamasında kolaylık sağlamaktadır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Türkiye’de konuyla ilgili Şâfiî mezhebinde herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Hanefî mezhebinde ise bu konu müstakil olarak “Hanefî Fıkında Tedâhül İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme” adlı bir makale dışında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Mükelleflerin sıkça rastlayabileceği bu tür hükümlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Zira herkesin sıkça karşılaştığı tedâhül ile ilgili birçok fikhî mesele

bulunmaktadır. Şâfiî mezhebinde tedâhül ile ilgili hükümler fıkıh kitaplarında bir başlık altında değil, kitapların bütününde dağınık halde yer almaktadır. Bu nedenle tedâhül ile ilgili hükümlerin bir arada ele alınıp değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çalışmada Şâfiî mezhebiyle ilgili fıkıh eserleri taranmış, tedâhül konusu ile ilgili mezhebin temel görüşü ve konuyla ilgili ihtilaflı görüşler ele alınmıştır. Yine Şâfiî mezhebine göre tedâhül konusu genel olarak ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır. Buna binaen ilk önce tedâhülün mahiyeti, kapsamı, meşruiyeti, şekilleri ve kısımları ele alınmıştır. Akabinde kabul eden ve etmeyenlerle ilişkin örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Klasik fıkıh eserleri araştırıldığında tedâhül ile ilgili mevcut olan tanımların birbirlerinden farklı olduğu görülür. Zira tedâhülün alanı çok geniş olduğu için her fakihin, ilgilendiği alanın zaviyesinden bakarak tanımını geliştirdiği anlaşılır. Bununla birlikte birçok fakihin İslam hukukunun temel ilkelerinden olan kolaylık ilkesini dikkate alarak tedâhül hükmünü ele aldıklarıyla ilgili bulgular elde edilmiştir. Şâfiî mezhebine göre tedâhül hem sebeplerde hem de müsebbeplerde (hükümler) meydana gelebilir. Fer'î örnekler incelendiğinde ibadet, aile hukuku ve ceza/ukûbat konularında tedâhülün mevcut olduğunu görülmektedir. Çalışma neticesinde tedâhül, her konu ve meselede değil, bazı şartlarla meydana gelebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hüküm, Sebep, Tedâhül, Şâfiî Mezhebi.

Giriş

Ortaya çıkan yeni meseleleri çözmeden önce doğru bir şekilde konumlandırmak önem arz etmektedir. Zira birçok meselenin hükmü değişkenlik gösterebilmektedir. Örnek vermek gerekirse hacda işlenen cinayetlerin hükmü hac çeşitleri olan ifrad, temettü ve kırâna göre değişmektedir. Dolayısıyla bir meselenin hükmünü belirtmeden önce meseleyi detaylı bir şekilde bilmek gerekir. Buna göre, tek başına yerine getirilen şer'î bir hüküm, farklı meselelerle birlikte ifa edildiğinde her iki durumda şer'î neticeleri farklı olabilir. Örneğin "Müteaddit sebeplerden her biri için vazedilen birden fazla hüküm tek bir hüküm içerisine katılması ve birçok hükmün tek bir hükümle ifa edilmesi" anlamında olan tedâhül kavramı altında değerlendirilen birçok meselenin hükmü değişebilir. Çalışmada ele alınan tedâhül yeni bir mesele değildir. İslam hukuk tarihine bakıldığında bu konunun ilk dönemlerden bu yana tartışma konusu olduğu görülmektedir. Klasik kaynaklarda konu ele alınırken mustakil veya belli bir bab altında değil, dağınık halde incelenmiştir. Son dönemlerde ise müstakil bir konu olarak ele alındığı görülmektedir.¹ Arap ülkelerinde konuyla ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bahsedilen çalışmalar herhangi bir mezhebe has değil genel olarak ele alınmıştır. Bazı çalışmalar ise sadece belli bir konuyu irdelemiştir. Dolayısıyla Şâfiî mezhebine göre tedâhülün ele alınmasının önem arz edeceği kanaatindeyiz. Bu çalışmada tedâhül ile ilgili bütün konular değil, sadece Şâfiî fakihlerin tedâhül hakkındaki genel yaklaşımları, tedâhülün kısımları ve hükmü ele alınacaktır. Konu ele alınırken klasik ve modern fıkıh kaynaklarından yararlanılacaktır. Bu çalışmayla Şâfiî mezhebine bağlı fakihlerin görüşlerini bir arada aktarmak ve farklı görüşlerini belirtmek suretiyle tedâhülün hükmünü ortaya koymak amaçlanmıştır.

¹ Tedâhül için bkz. Mustafa Bülent Dadaş, "Hanefî Fıkıhında Tedâhül İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30 (Aralık, 2017), 205-237.

1. Tedâhülün Tanımı ve Mahiyeti

Tedâhül, sözlükte iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi ve karışması,² birbirine kenetlenmesi ve geçmesi gibi anlamlara gelmektedir.³ Klasik fıkıh kitaplarına bakıldığında tedâhülün bütün kısımlarını kapsayacak şekilde ıstilahî bir tanımına rastlanmamaktadır. Son dönemde yazılan eserlerde ise muayyen bir tarif yapma gayreti görülse de mevcut olan tanımlar birbirlerinden farklıdır. Tedâhülün alanı çok geniş olduğu için her fakih, ilgilendiği alanın zaviyesinden bakarak tanımını yapmıştır. Buna rağmen bütün kısımları içine alabilecek tanımların yapılması hususunda da girişimler mevcuttur.

Süyûtî (ö. 911/1505) tedâhülü “amaçları farklı olmayan aynı cinsten iki şeyin bir araya geldiğinde genellikle birinin hükmünün diğerinin hükmüne girmesi”⁴ olarak tanımlamıştır. Bunun yanında “birinin veya her ikisinin sevabı kazanılmakla birlikte genellikle iki şer’î hükmün mevcut olmasına rağmen bir hükümle iktifa edilmesidir”,⁵ “bir veya iki cinsten muhtelif veya müttelik olan iki durumun bir arada bulunmasında şer’î bir delile dayanılarak sadece birine şer’î hükmün terettüp etmesidir”⁶ şeklinde birçok tanım yapılmıştır. Kanaatimizce mezkûr tanımlar içerisinde son tanımın bir veya iki cinsten, müttelik veya muhtelif kısımları içerdiği için daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Tedâhülün somut bir şekilde anlaşılması için şu örneği verebiliriz: Mescide girip de farz namazı kılan kişinin ayrıca tahiyetü’l-mescid nafilesini kılmasına gerek yoktur. Zira camiye girildiğinde kılınan bu nafîle namaz, farz namaza tedâhül etmektedir.⁷

2. Tedâhülün Meşruiyeti

Tedâhül ilkesinin belirlenmesi ve işletilmesinin önemli sebeplerinden biri olan kolaylığın meşruiyetine dair Kitap, sünnet ve icmâda delil bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de “Allah size kolaylık diler zorluk dilemez”⁸ ve Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır”⁹ mealindeki ayetler insanlardan zorlukların kaldırıldığını açık olarak beyan etmektedir. Kolaylık ilkesinin tedâhül ile bağlantısını şöyle izah edebiliriz: Söz konusu her bir sebebe ayrı hükümler terettüp etse insanlar bütün hükümlere karşı sorumlu olurdu. Bu da insanların zorlukla karşı karşıya gelmesi anlamına gelir. Buna göre herhangi bir durumda iki sebep meydana gelirse her sebebe ayrı bir hüküm değil, iki sebebe bir hüküm terettüp eder.

² Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab* (Beirut: Dâru Sâder, ts.), 1343; Komisyon, *el-Mu’cemu’l-Vasit* (Mısır: Mektebetu’t-Şurûk ed-Devliyye, 2004), 275.

³ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2012), 297.

⁴ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 126.

⁵ Halid b. Sad b. Fahd el-Haşlan, *et-Tedâhülü beyne’l-ahkâm fi’l-fikhi’l-İslamî* (Riyad: Dâru İşbilyâ, 1999), 49.

⁶ Muhammed Halid Abdulaziz Mansur, *et-Tedâhül ve eseruhu fi’l-ahkâmî’ş-şeriyye* (Urdun: Dâru’n-Nefâis, 1998), 18.

⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 126; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 112.

⁸ Kur’an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/185.

⁹ en-Nisâ 4/28.

Bilindiği üzere yolculuk, hastalık, unutkanlık ve zorluk gibi durumlar ibadetlerde kolaylığa sebep olmaktadır. Nitekim yukarıda zikredilen âyetlerin ışığında bu gibi durumlarda kolaylığa başvurulur. Örneğin gusül abdestiyle ilgili “Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin”¹⁰ mealindeki âyet sadece boy abdesti için gusül gerektiğini söylemektedir. Cünüplük meydana gelmesi halinde birlikte küçük abdestin de bozulması kesindir. Fakat yüce Allah kullarının zorlukla karşılaşmasını istemediği için bu durumda sadece gusül abdestin alınmasını emretmiştir. Bu da tedâhülün de meşru olduğuna delalet etmektedir. Bununla birlikte tedâhülün meşruiyetiyle ilgili birçok hadis bulunmaktadır. Sahabeden Ümmü Atiyye’den rivayet edilen “Biz Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeyneb’i yıkarken Hz. Peygamber bize “Sağdan ve abdest uzuvlarından başlayınız şeklinde emrettiler.”¹¹ Hadis, farzın yerine gelmesi için gusül abdesti alındığında abdeste ihtiyaç olmadığına delalet etmektedir. Yine İbn Ömer ve İbn Abbas, yemin konusu olan ve üzerine yemin edilen şeyin bir olduğu sürece ne kadar yemin tekrar edilse de sadece bir kefarete gerektiğini söylemişlerdir. Buna karşı çıkan da olmamıştır. Bu ve benzeri deliller prensip itibarıyla tedâhülün meşruiyeti konusunda süküfî icmanın mevcut olduğuna delalet etmektedir.¹² Başka bir açıdan tedâhülün uygulanması Şâfiî’nin amacına da uygundur. Örneğin bir niyetle gusül abdesti ile birlikte cuma guslünün sünneti de hâsıl olmaktadır.¹³ Zira burada şer’in amacı cuma namazına gitmek isteyen temiz olmasıdır. Bu temizlik tek bir gusül ile hâsıl olduğu için tedâhül meşru sayılmıştır.

3. Tedâhülün Şekilleri

Tedâhül ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre tedâhülün sadece sebepte cari olduğu kabul edilir. İkinci görüşe göre, sadece hükümlerde işletilebilecektir. Üçüncü görüş ise her iki görüşü detaylandırarak ilkesel bazda tedâhülün hem sebepte hem de hükümde geçerli olduğunu belirtmektedir.

3.1. Sebeplerde Tedâhül

Tedâhülün sebeplerde olduğunu savunan fakihlere göre, iki sebep birlikte mevcut olduğunda sebeplerden biri diğer sebebe tedâhül ettiği için bunlara sadece bir hüküm terettüp etmektedir.¹⁴ Bu görüşü savunanların başında İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) gelir. İzz b. Abdüsselâm, tedâhülü kabul eden ibadetleri açıklarken “Dördüncü örnek sehiv secdesidir. Birden çok sebebin varlığı ile sehiv secdesine tedâhül girer” şeklinde görüş bildirmektedir. İzz b. Abdüsselâm, cezaların tedâhülü ile ilgili şunları söyler: “Asıl olan sebeplerin farklı olmasıyla hükümlerin de farklı olmasıdır. Bununla birlikte tedâhüle daha layık olan hadlerdir. Zira bunlar kişinin ölümüne yol

¹⁰ el-Mâide 5/6.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenu İbni Mâce* (b.y.: Dârü’r-Risâleti’Âlemiyye, 2009), 2/446, “Cenâiz”, (No. 8).

¹² Mansur, *et-Tedâhül*, 31.

¹³ Haşlan, *et-Tedâhülü beyne’l-ahkâm fi’l-fikhi’l-İslamî*, 1/210; Mansur, *et-Tedâhül*, 31.

¹⁴ Abdulbasit Saltekin, *Fıkıh Usulünün Tedrici Gelişimi ve Usuli Görüşler -H. III. ve IV. Asırlar* (Ankara, Araştırma Yayınları, 2018), 148.

açan sebeplerdir. Dolayısıyla hepsine ihtiyaç kalmaksızın sadece biriyle de caydırma hâsıl olmaktadır.”¹⁵

İzz b. Abdüsselâm'ın açıklamalarından tedâhülün hükümlerde değil sebeplerde olduğu anlaşılmaktadır. Şâfiîlerin dışındaki fakihler de sebeplerdeki tedâhülden bahsetmişlerdir. Nitekim Malikîlerden Karâfi (ö. 684/1285), sebeplerdeki tedâhülü “Müsebbepleri bir olan iki sebebin bir arada bulunması olup, her sebebin bir müsebbebi istediği halde iki sebebin üzerine bir müsebbeb terettüp etmektedir” şeklinde açıkladıktan sonra şu örneği vermektedir: Gusül ve abdestin farklı veya benzer olan sebepleri tekrar ederse de sadece abdest ile iktifa edilir. Zira bu meselede bir sebep diğer sebebe tedâhül eder.¹⁶ Buna göre Karâfi'nin de açık olarak sebeplerin tedâhülünden bahsettiği anlaşılmaktadır.

3.2. Müsebbeplerde/Hükümlerde Tedâhül

Bazı fakihler, sebeplerde değil, hükümlerde tedâhülün mevcut olduğunu savunurlar. Bunların başında Bedreddîn Zerkeşi (ö. 794/1392) gelmektedir. Zerkeşi, ibadetlerdeki tedâhülü iki kısma ayırır. Bu kısımları açıklarken birincisinin vaciplerde, ikincisinin ise menduplarda söz konusu olduğunu belirtir.¹⁷ Bu da tedâhülün hükümlerde olduğunu göstermektedir. Zerkeşi'nin dışında Abdurrahman es-Süyûtî de tedâhülün hükümlerde meydana geldiğini kabul eder. Örneğin mescide girip de farz namazı kılan kişinin tahiyetü'l-mescid nafilisini kılmasına gerek yoktur. Zira camiye girildiğinde kılınan bu nafle namaz farz namaza tedâhül etmektedir.¹⁸ Bunun yanında fıkhi konularda Şâfiîlere çok yakın olan Hanbeliler de hükümlerdeki tedâhülü kabul etmektedir. Hanbelîlerden İbn Receb (ö. 795/1393), tedâhülü “Kaza ve tabii olma cihetiyle yapılması söz konusu olmayan ve aynı vakitte iki ibadetin bir arada bulunması durumunda fiiller birbirine girer ve bir fiilin yapılmasıyla iktifa edilir”¹⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Tanımda geçen “fiiller birbirine girer” ifadesi tedâhülün hükümlerde olduğuna açık olarak delalet etmektedir.

3.3. Tafsilata Başvuranlar

Yukarıda zikredilen iki yöntemin dışında bazı âlimler tedâhülü belirlemek için meselenin detayına bakmışlardır. Başka bir ifadeyle toptan bir bakışla değil cüz'î meseleleri ele alıp ona göre tedâhülü belirtmişlerdir. Bu görüşü kabul edenlere göre, ibadet ile cezaların tedâhülü farklıdır. İbadetlerdeki tedâhül sebeplerde, cezalardaki ise hükümlerde meydana gelir. Bu görüşü

¹⁵ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî *el-Kavâidu'l-kübrâ*, thk. Neziha Kemal Hammad ve Osman Cuma (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2007), 1/367; Said b. Ali b. Mansur, *Tedâhülü'l-ukubât fi Şeriatü'l-İslamiyye* (Riyad: Akademiyetu Nayif el-Arabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 69.

¹⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *el-Furûk* (b.y.: Vizâretü'l-Evkâfi's-Suudiyye, 2010), 2/29.

¹⁷ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşi eş-Şâfiî, *el-Mensûr fi'l-Kavâid*, thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmud (b.y.: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'd-Diniyye, 1982), 1/269.

¹⁸ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 126; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 112.

¹⁹ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *Takrîrü'l-Kavâid ve Tahrîrü'l-Fevâid* (b.y.: Dârü İbni'l-Kayyim, ts.), 1/142.

savunanlar Hanefilerdir. Onlara göre aynı mecliste tilavet tekrar edilirse bir secde vacip olur.²⁰ Zira sebeplerden biri diğerine tedâhül etmektedir. Buradaki tedâhül hükmün değil sebebin tedâhülüdür. Buna göre sebeplerde tedâhül olmasaydı sebeplerin tekrarı ile secdenin tekrarı da vacip olurdu. Ayrıca sebeplerdeki tedâhül ibadetlere daha uyumludur. Çünkü hükümlerdeki tedâhül ibadetlerde ihtiyattan vazgeçmek manasına gelmektedir. Hâlbuki ibadetlerde asıl olan ihtiyattır. Hükümlerdeki tedâhül ise cezalara daha uygundur. Bunun sebebi ise cezalarda ihtiyat değil, zorluklar göz önünde bulundurulmaktadır.²¹ Hanefiler, tedâhülü açıklarken toptan bir yaklaşımla değil, ibadet ve cezaları birbirinden ayırarak beyan etmişlerdir.

Yukarıda zikredilen tedâhül ile ilgili fakihlerin görüşleri göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar fakihlerin tedâhülü açıklarken her birinin dayandığı kaynak ve kendi görüşünü destekleyen bir delil bulunsa da mevcut olan ihtilafın neticeye fazla bir etkisi olmadığı görülmektedir. Buna göre fakihlerin konu ile ilgili ihtilaflarının lafzi bir ihtilaf olduğu söylenebilir.

4. Tedâhülün Mahalli

4.1. Tedâhülü Kabul Eden Meseleler

Tedâhülün varlığı her zaman değil, bazı durumlarda söz konusudur. Şâfiî fakihler tedâhülü kabul eden meseleleri şu başlıklarda ele almaktadır:

- 1) Umre: Buna göre, haccı ifa edenlerden umre düşmektedir.
- 2) Abdest: Her ne kadar abdestin sebepleri tekrar etse de sadece bir abdest almak yeterli olur.
- 3) Gusül: Yine boy abdestin sebepleri birden fazla olursa da tek bir gusül alınır.
- 4) Sehiv secdesi: Namazda sehiv secdesini gerektiren sebepler ne kadar çok olsa da sadece bir sehiv secdesi yeterli olur.
- 5) Hadler: Sebepler arasında bir hüküm girmedığı sürece (birinci sebepten hemen sonra had uygulanmamışsa) her ne kadar sebepler tekrar etse de sadece bir had ile iktifa edilir.²²

Fikhî meseleler içerisinde tedâhüle en uygun mahal hadlerdir. Zira hırsızlık suçu gibi, her bir suça ayrı bir had uygulanması suçlunun ölümüne sebep olabilir. Ayrıca aynı cinsten bir suç pek çok defa işlense de tek bir hadle caydırıcılık meydana geldiği için cezanın tekrar uygulanmasına ihtiyaç duyulmamıştır.²³ Hadlerde tedâhülün meydana gelmesi için aynı cinsten olmaları şarttır. Mesela birkaç defa zina eden kişiye tek bir had uygulanır. Bununla birlikte bekarken zina eden kişiye ceza uygulamadan evlenip tekrar zina ederse yine tedâhül olur. Burada hafif olan ceza ağır

²⁰ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye serhü'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şaban (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 2/672.

²¹ Aynî, *el-Binâye serhü'l-Hidâye*, 2/673.

²² Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, et-Tehzîb fî fikhi'l-İmam eş-Şâfiî, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvez (y.b: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 6,205; İzz b. Abdusselam, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, 367.

²³ İzz b. Abdusselam, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, 368.

olan cezaya tedâhül eder. Eğer cinsleri farklı ise hadlerde tedâhül olmaz. Örneğin hırsızlık yapan, zina eden ve içki içen bir kişiye üç farklı had uygulanır. Bu durumda hafif olan cezadan başlamak üzere en ağır cezaya kadar sırayla yerine getirilir.²⁴ Ayrıca hadlerde tedâhülün meydana gelmesi için ceza gerektiren iki fiil arasında haddin uygulanmamış olma şartı vardır. Buna göre zina eden kişiye had uygulandıktan sonra ikinci bir zina fiili meydana gelirse tekrar yeni bir haddin uygulanması gerekir. Bu durumda tedâhüle başvurulmaz. Zira uygulanan birinci had, bahsedilen kişiyi suçtan caydırmadığı için tekrar cezaya başvurulur.²⁵

Tedâhülün mahiyeti başlığı altında “Amaçları farklı olmayan aynı cinsten olan iki şey bir araya geldiğinde genellikle birinin hükmü diğerine girmektedir.”²⁶ şeklinde zikredilen Süyûtî'nin tanımından anlaşılacağı üzere amaçları ve cinsleri bir olan hükümlerin tedâhülü mümkündür. Amaçları veya cinsleri farklı olan hükümlerin tedâhülü söz konusu değildir. İmam Nevevî'ye göre (ö. 676/1277) her iki fiilin amacı bir olduktan sonra cinslerin farklı olması tedâhüle mani değildir.²⁷ Örneğin namaz abdesti bozulan kişi daha sonra cünüp olursa boy abdesti aldığı anda tekrar abdest almasına gerek yoktur. Zira her iki abdestsizlik durumu farklı olsa da amaçları aynı olduğu için küçük abdest büyük abdeste tedahül eder.²⁸

Burada temizlik konusunda niyet meselesi tartışmalıdır. Nitekim Nevevî ve Rafî'ye (ö. 623/1226) göre ayrıca niyet getirmeye gerek yoktur.²⁹ Bu alimlere göre önemli olan her iki fiilin amacıdır. Buradaki amaç temizlik olduğu için niyete ihtiyaç duyulmamıştır.

Zekeriyya el-Ensârî (ö. 926/1520) ve Süyûtî ise, temizlikte tedâhülü niyete bağlamışlardır. Örneğin cuma gününde cünüp olan kişi sadece boy abdestinin niyetiyle gusül yaparsa sünnet hükmünde olan cuma guslü yerine gelmez. Eğer her ikisinin niyetini getirirse her ikisi de hâsil olur.³⁰ Fakat İmam Rafî'ye göre temizlik konusunda tedâhülün meydana gelmesi için niyete ihtiyaç duyulmaz.³¹ Buna göre önemli olan her iki fiilin amacıdır. Buradaki amaç temizlik olduğu için niyete ihtiyaç duyulmamıştır.

Niyet bazı durumlarda tedâhüle, bazı durumlarda ise ibadetin geçersizliğine sebep olmaktadır. Süyûtî, niyetin söz konusu hususlardaki etkisini beş kısma ayırmaktadır:

1) İbadet olmayan bir fiil ile ibadet olan bir fiilin tek niyetle eda edilmesi. Mesela kesilen kurbanlar Allah adına ve onun dışında biri adına niyetlendiğinde bu ibadet geçersiz olur.

²⁴ Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, 270-271.

²⁵ Haşlan, *et-Tedâhülü beyne'l-ahkâm*, 104.

²⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 126.

²⁷ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî es-Sa'dî, *Tühfetü'l-mühtâc fi şerhi'l-Minhâc* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1983), 1/286.

²⁸ Şeyhu'l-İslâm Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravdi't-tâlib*, thk. Muhammed Muhammed Tamir (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2000), 1/35.

²⁹ el-Heytemî es-Sa'dî, *Tühfetü'l-mühtâc*, 1/286; Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.), 1/359.

³⁰ Ensârî, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravdi't-tâlib*, 1/71; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 20-21.

³¹ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.), 1/359.

2) Farz ile mendup olan bir ibadete birlikte niyet etmek. Örneğin farz ile mendup olan haccı birlikte niyet etmekle sadece farz olan hac geçerli olur.

3) İki farza birlikte niyetlenmek. Bu sadece hac ile umre ve gusül abdesti ile küçük abdestte meydana gelir. Bunların dışında bir niyetle iki farz meydana gelmez.

4) İki menduba birlikte niyet etmektir. Mesela bayram ve cuma namazı için gusle niyetlendiğinde her ikisi de hasıl olur.

5) İbadet dışında diğer meselelerde iki meseleye birlikte niyetlendiğinde ikisi birden geçerli olmaz. Onların arasında seçim yapması gerekir. Mesela eşine “Sen bana haramsın” diyen koca bu ifadeyle hem zihâr³² hem de boşamaya niyetlense sadece birini seçebilir. Burada tedâhül söz konusu değildir.³³

4.2. Tedâhül Olmayan Meseleler

İbadetler ilkesel olarak tedâhülü kabul etmezler. Zira ibadetlerin her biri müstakildir ve amacı da farklıdır. Bunlar içerisinde namaz, zekât, sadaka ve hac ile umre sayılabilir. Mesela iki hacca, iki umreye, iki öğle veya iki ikindi namazına niyet eden kişinin sadece bir haccı ve bir umresi geçerli olur. Yine Şâfiîlere göre Ramazan ayında her gün eşiyile cinsi münasebette bulunan kişiye otuz ayrı kefarete vacip olmaktadır. Bu konuda da tedâhül söz konusu değildir. Zira Ramazan ayının her günü müstakil bir ibadet sayılmaktadır.³⁴ Yine genel olarak kul borçları ve kefarete gibi bazı haklar (mali haklar) tedâhülü kabul etmez. Mesela Ramazan orucunu kazaya bırakan kişi bir yıl geçmeden kaza ederse ona herhangi bir fidye gerekmez. Fakat özürsüz bir şekilde tehir ederse her yıl kaza etmediği günler için birer müd (iki avucun aldığı tahıl miktarı) kefarete vermesi gerekir. Buradaki fidye yılların tekrarıyla tekerrür eder.³⁵ Boşanmış kadın farklı iki erkekten iddet bekliyorsa iddetlerin tedâhülü söz konusu değildir. Örneğin kocası tarafından boşanan bir kadınla başka bir erkek şüpheyle cinsi münasebette bulunursa boşanan kadın iki iddet beklemesi gerekir.³⁶ Yine bir kişinin uzuvları yaralandıktan sonra bunlar iyileşmeden yaralayan kişi tarafından öldürülürse uzuvların erşi³⁷ diyete dâhil olur. Fakat iyileştikten sonra yaralayan kişi tarafından öldürülürse tedâhül söz konusu olmaz.³⁸

³² Zihâr, kocanın, kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi dinen yasak olan yakını (mahrem) bir kadına benzetmesi demektir. Ahmet Yaman, “Zihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 46/387-390.

³³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 20-21.

³⁴ İzz, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, 367-368.

³⁵ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/429.

³⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 6/90.

³⁷ “Şahıs aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken malî karşılığı ifade etmektedir.” Ali Şafak, “Erş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1995), 11/307-308.

³⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Basrî el-Bağdâdî el-Mâverdî, *el-Hâvi fi fihhi's-Şâfiî*, thk, Ali Muhammed Muavved- Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 12/196.

4.3. İhtilafı Olan Meseleler

Bazı meselelerin tedâhülü kabul edip etmemesi hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu meselelerin başında yukarıda zikredilen boşamanın dışında kalan diğer boşama çeşitlerinin iddeti, kefaretlere ve abdestin gusle girip girmediği gelmektedir. İzz b. Abdisselâm'a göre kefaretlere tedâhül olmaz. Zira asıl olan sebeplerin sayısına göre hükümlerin meydana gelmesidir. Tedâhül ise aslın hilafına cereyan eden bir uygulamadır.³⁹ Kefaretin sebebi tekrar edilirse kefaretin de tekrar etmesi icap eder. Bunların dışında iddet hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Hamile olan bir kadının boşandıktan sonra kocası şüphe ile onunla cinsi münasebette bulunursa kadının bir veya iki iddet süresince beklemesi yönünde farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre iki iddet beklemesi gerekir. İkinci görüşe göre ise iddetler arasında tedâhül olduğu için sadece bir iddet beklemelidir.⁴⁰ Öte yandan had ile ta'zîrin tedâhül etmesi hususunda da ihtilaf bulunmaktadır.⁴¹ Bu konuda tedâhülü savunanlara göre abdestin gusle tedâhül ettiği gibi ta'zîr de haddin küçük parçası olup ona dâhil olmaktadır. Buna karşı çıkanlar ise her ikisini de kul hakkı olarak görüp, kul haklarında tedâhülün söz konusu olmadığını söylemektedirler.⁴²

5. Tedâhüle Dayalı Hükümler

Şâfiî fıkıh eserlerinin çoğunda tedâhül konusunu belli bir başlık altında görmek mümkün değildir. Bu konu çeşitli başlıklar altında dağıtılarak işlenmektedir. Öte yandan Bedrüddîn Zerkeşî, Abdurrahman Süyûtî ve İzz b. Abdisselâm tedâhülü bir başlık altında ele almaktadır. Süyûtî ve İzz b. Abdisselâm, cüz'î meseleleri karışık olarak verirken, Zerkeşî ise daha düzenli vermektedir.⁴³ Zerkeşî tedâhülü genel olarak üç kısma ayırmaktadır. Birincisi ibadetler, ikincisi cezalar ve üçüncüsü ise ihramlı olan kişinin cinâyetleridir.⁴⁴ Bunun yanında fıkıh kitapları araştırıldığında tedâhül konusunun ağırlıklı olarak ibadetler ve cezalar bölümlerinde işlendiği, muamelat alanında ise daha az ele alındığı görülür.

5.1. İbadetlerde Tedâhül

İbadetlerdeki tedâhül için genellikle taharet, namaz, oruç, zekât ve hac başlıklarından örnekler verilmektedir.

5.1.1. Taharetle Tedâhül

³⁹ İzz b. Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, 368.

⁴⁰ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk, Ahmed Mahmud İbrahim, Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dârü's-Selâm, 1417), 6/138; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/385.

⁴¹ Mâverdî, *el-Hâvî fi fikhî's-Şâfiî*, 11/144.

⁴² Mâverdî, *el-Hâvî fi fikhî's-Şâfiî*, 11/144.

⁴³ Bk. İzz b. Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, 367-368; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, 270-271; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 126.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, 269-272.

Taharet konusunda tedâhül ya sünnet ile farz arasında veya iki farz arasında yahut en az iki sünnet arasında söz konusu olur:

1) Sünnet ile farz olan temizlik arasındaki tedâhül. Örneğin cünüp olan kişi cuma gününde hem cünüplük hem de Cuma gününün sünneti olan guslüne niyet ederse ikisi de hâsıl olur. Sadece birine niyet ettiğinde diğèrinin sevabı hâsıl olmaz. Zira buradaki amaç sadece temizlik değıldir. Aksine her ikisi de talep edilmektedir.⁴⁵

2) İki farz arasındaki tedâhül. Örneğin cünüp ve hayızlı olan kadın sadece birine niyet ettiğinde, maksat temizlik olduğu için ikisi de hâsıl olur. Bunun yanında abdestsiz olan kişi cünüp olursa sadece bir gusül yeterlidir. Bu meselede ister her ikisine niyet getirilsin veya getirilmesin, sorumluluğun düşmesi hususunda aralarında herhangi bir fark yoktur.

3) İki veya fazla sünnet arasında tedâhül. Örneğin, cuma ve bayram aynı güne denk geldiği zaman sadece bir gusül yeterlidir. Buna göre her ikisine veya birine niyet getirildiğinde her ikisi de geçerli olur. Zira guslün amacı temizliktir. Bu da biriyle meydana gelir.⁴⁶

5.1.2. Namazda Tedâhül

Namazla ilgili birçok örnek verilmektedir. Fakat burada sadece iki örnek ile yetinmek istiyoruz. Birincisi farz veya nafil namaz ile tahiyetü'l-mescid arasındaki tedâhüldür. Örneğin mescide giren kişinin farz veya nafil namazı kılması ile tahiyetü'l-mescid namazı düşmektedir.⁴⁷ Zira bu namazın amacı mescidi selamlamaktır. Diğèr namazlarla da bu amaç hâsıl olmaktadır. İkincisi ise sehiv secdesidir. Namazlarda sehiv tekrarlanrsa da sehiv secdesi tekrarlanmaz. Zira sehiv secdesi her ne kadar namazdaki belirli eksiklik, fazlalık veya yanlışlıkları telâfi etmek amacıyla yapılsa⁴⁸ da şeytanın vesveselerine bir cevap mahiyeti teşkil etmektedir.⁴⁹ Bu da iki sehiv secdesiyle hâsıl olmaktadır. İbadetlerde tedâhülün işletilmediği konu ise teravih namazıdır. Ramazan ayında kılınan teravih namazı sünnettir.⁵⁰ Şâfiî mezhebinde kazası olan kişinin sünnet namazları kılması caiz değıldir.⁵¹ Teravih sevabından mahrum olmak istemeyen kişilerin teravih kıldırın imamın arkasında kaza ve teravih namazına birlikte niyet etmeleridir. Konuyla ilgili klasik fıkıh

⁴⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1984), 1/230.

⁴⁶ Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî eş-Şâfiî, *Tühfetü'l-habîb ala şerhi'l-Hatîb* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, 1995), 1/248.

⁴⁷ Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000), 2/256; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' b. Abdillâh er-Rûmî el-Mısrî, *'Umdetü's-sâlik ve 'uddetü'n-nâsik* (Katar: eş-Şuûnu'd-Diniyye, 1982), 62; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 126.

⁴⁸ Salim Öğüt, "Sehiv secdesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/318-319.

⁴⁹ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbü'rî, *Nihâyetü'l-ma'tlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmud ed'Dîb (b.y.: Dârü'l-Minhâc, 2007), 2/276; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 126.

⁵⁰ Teravihle ilgili daha fazla bilgi için bk. Bekir Karadağ, "Hz. Ömer'in Teravih Namazıyla İlgili Uygulamasının Fakihlerin İhtilafındaki Rolü", *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran, 2020), 2-15.

⁵¹ Ebü Bekir Osman b. Muhammed Şatâ ed-Dimyâtî el-Bekrî, *İânetu't-tâlibîn* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, 1997), 1/32.

kitaplarında herhangi bir görüş tespit edilememiştir. Fakat İbnu's-Salâh (ö. 643/ 1245) fetâvâsında ikisinin birlikte kılınmasının uygun olmayıp bu şekilde teravîh sevabının elde edilmeyeceğini belirtmektedir. Başka bir ifade ile bu iki namaz arasında tedâhül mevcut değildir.⁵²

5.1.3. Oruçta Tedâhül

Oruçtaki tedâhül özellikle farz, kaza, nezir ve kefaret oruçları ile nafil oruçlar arasında söz konusu olmaktadır. Örneğin aşure gününde hem kaza hem de aşure gibi nafil bir oruca niyetlendiği takdirde her ikisinin sevabı hâsıl olur.⁵³ İki nafil oruç arasında da tedâhül olmaktadır. Mesela aşure veya arefe (arife) günü, pazartesi yahut perşembe gününe denk geldiğinde her iki nafil oruçta niyetlenirse ikisinin sevabı de hâsıl olur. Nitekim akrabaya verilen sadaka hem sadaka hem de sıla-i rahim sayıldığı gibi bu günlerde oruç tutmakla da iki nafilenin sevabı elde edilir.⁵⁴

5.1.4. Zekâta Tedâhül

Zekâta bazı durumlarda tedâhül meydana gelebilmektedir. Örneğin zekâta tabi olan hayvanların nisaba ulaştıktan sonra yıl içinde yavruları olursa, doğan yavruların havli (zekâta tâbi olması için üzerinden bir kamerî yılın geçmesine) kendi doğumlarından değil annelerin nisaba ulaştıkları tarihten başlamaktadır. Dolayısıyla onların zekâtı annelerin zekâtıyla birlikte verilir.⁵⁵ Yavruların annelerine eklenmesi ve tedâhülün meydana gelmesi üç şarta bağlıdır. Birincisi bu yavrular zekâtla mükellef olan kişinin yanında dünyaya gelmelidir. İkincisi, annelerin tek başına nisaba ulaşmaları gerekir. Üçüncüsü, yıl dolmadan yavrular dünyaya gelmelidir. Bu şartlardan biri eksikse tedâhül meydana gelmez.⁵⁶

Ticaret mallarındaki kârlar da yılsonunda sermayeye eklenir ve bunların zekâtı da verilir. Başka bir ifadeyle elde edilen kârlar da sermayeye eklenip zekâtları birlikte verilir. Mesela yılbaşında iki yüz dirhemle satın alınan ticaret malının yılsonunda fiyatı üç yüz dirheme çıkmışsa üç yüz dirhem zekâtı verilecektir.⁵⁷

Diğer bir konu ise karıştırılan mallardır. Zekâtı vermekle mükellef olan kişiler tarafından karıştırılan malların zekâtı belli bazı şartlarla bir kişinin zekâtı gibi verilir. Bu da tedâhül sayılmaktadır. Karıştırılan malların nisaba ulaşması için üzerinden bir yılın geçmesi ve bu mallar hayvanlardan olursa bunların merası, su içme yeri ve çobanları bir olmalıdır. Bahsedilen şartlar

⁵² Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Fetâvâ İbni's-Salâh*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb. 1407), 236.

⁵³ Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî, *en-Necmü'l-vehhâc* (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2004), 1/317; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/208; Ebû Bekir b. es-Seyyîd Muhammed Şetâ ed-Dimyâtî, *Hâşiyetu İâneti't-tâlibin 'âlâ halli elfâzi Fethi'l-muîn* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/271.

⁵⁴ Büceyrimî, *Tühfetü'l-habîb*, 2/404.

⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/370.

⁵⁶ İmrânî, *el-Beyân*, 3/158.

⁵⁷ Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî eş-Şâfiî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî ala şerhi'l-menhec* (b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1950), 2/40.

mevcut olursa malların zekâtı hususunda tedâhül olup sadece bir kişinin malı gibi zekâtı verilir. Bahsedilen şartlardan biri eksikse tedâhül söz konusu olmaz. Bu durumda ortaklardan her biri kendi malının zekâtını verir.⁵⁸

5.1.5. Hacda Tedâhül

Kırân haccına niyet eden kişi hac ve umrenin rükünlerini ayrı ayrı yapamaz, ifrad haccına niyetlenen kişinin yaptığı rükünleri yerine getirir. Mesela bir tavaf ve bir sa'y yapar.⁵⁹ Bu da tedâhül sayılmaktadır. Yine ceza ve kefaretlerde de kırân haccına niyetlenen kişi ifrad haccına niyetlenen kişi gibidir.⁶⁰ Buna göre kırân haccına niyet eden de haremde avlanan, tıraş olan veya koku süren kişiye iki ceza değil, ifrad haccına niyet eden kişi gibi bir ceza gerekir.⁶¹ Bilindiği üzere kudüm tavafı müstehabtır. Umre niyetiyle Mekke'ye giren kişi umre tavafını ifa ederse kudüm tavafı ondan düşer. Zira kudüm tavafı umre tavafına tedâhül etmektedir. Yine kudüm tavafını yapmadan arafat vakfesini yerine getiren kişi Kurban Bayramı gecesinin yarısından sonra Mekke'ye girdiğinde ilk yaptığı tavaf kudüm tavafı olmayıp haccın bir rükünü olan ziyaret tavafı olur. Burada da kudüm tavafı ziyaret tavafına tedâhül etmektedir.⁶² Bahsedilen tedâhül tavaftan sonra kılınan farzlar ile tavaf namazı arasında da söz konusudur. Örneğin tavaftan sonra farz namazı kılan kişinin iki rekât tavaf namazının kılması gerekmez. Burada da nafîle namaz farz olan namaza tedâhül etmektedir.⁶³

5.2. Cezalar ve Diyetlerde Tedâhül

Birden fazla kişinin hakkının söz konusu olduğu durumlarda tedâhül olmaz. Örneğin, bir kişi birden fazla insanı öldürdüğünde öldürülen kişilerin velilerinden bazıları kısas, bazıları diyet istediklerinde katile hem kısas uygulanır hem de ondan diyet alınır. Kul haklarında tedâhül olmadığı için burada tedâhül söz konusu değildir. Fakat her iki eli kesildikten sonra ölen kişinin katiline sadece kısas uygulanır. Ayrıca ondan ellerin diyeti alınmaz. Zira bu durumda bir kişinin hakkı söz konusu olduğu için ellerin diyeti kısasa veya nefsin diyetine tedâhül eder.⁶⁴ Bunun gibi diğer uzuvlar da kısas ve diyete girer. Burada tedâhülün meydana gelmesi, bahsedilen uzuvların kesilmesi neticesinde kişinin ölmesinin gerçekleşmesine bağlıdır. Uzuvlar iyileştikten sonra kişi ölürse uzuvların diyeti nefsin diyetine girmez. Bu durumda her uzvun diyeti ayrı ayrı alınır.⁶⁵ Diğer bir mesele de birbirini tamamlayan veya birbirine yakın uzuvların kesilmesidir. Bilindiği gibi parmaklar ve avuç içinin diyeti farklıdır. Fakat ikisi birlikte kesilirse bir diyet ödenir. Burada

⁵⁸ Ebû İshâk Cemâliüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/278.

⁵⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/263.

⁶⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/331.

⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvî fî fıkhi's-Şâfiî*, 4/319.

⁶² Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/12-13.

⁶³ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvîni, *Fethu'l-'azîz fî şerhi'l-veciz* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 7/310.

⁶⁴ Ensârî, *Fethu'l-vehhâb*, 2/173; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 127; Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, 275.

⁶⁵ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/329.

bir uzvun diyeti diğer uzvun diyetine tedâhül eder. Yine tırnakların ve ellerin diyeti ayrı ayrı verilir. Bunlar birlikte kesildiği takdirde bir uzvun diyetiyle iktifa edilir.⁶⁶

Tedâhülün meydana geldiği diğer bir mesele hadlerdir. Hatta tedâhülün en fazla müsait olduğu alanın had konuları olduğunu söylemek mümkündür. Zira hadlerin önemli amaçlarından birisi kişileri suçlardan caydırmaktır. Bu da tek bir ceza ile sağlanabilir.⁶⁷

5.3. Muamelatta Tedâhül

İbadât ve cezalar altına girmeyen konularda da tedâhül meydana gelebilir. Özellikle aile hukukuyla ilgili meselelerde tedâhül söz konusudur. Buna göre fasit bir nikâhla evlenen kişinin birçok defa cinsi münasebette bulunması durumunda tek bir mehir vermesi gerekir. Yine kişi şüphyle yabancı bir kadınla cinsi münasebette bulursa tek bir mehir verir.⁶⁸ Burada her ne kadar mehrin sebebi tekrerrür etse de tedâhül sayıldığı için bir mehir verilmektedir. Hamile olan bir kadın boşandıktan sonra kocası şüphe üzerine onunla cinsi münasebette bulunursa kadının iki iddet süresince beklemesi icap ettiğini söyleyenler bulursa da iki iddetin birbirine tedâhül ettiği için sadece bir iddet beklemesi gerektiği hususunda da görüşler mevcuttur.⁶⁹ Tedâhülün meşruiyeti başlığı altında zikredildiği üzere yemin konusu bir olduğu sürece her ne kadar yemin tekrar edilse de sadece bir kefarete gerektiği konusunda icmâ olduğu rivâyet edilmektedir.⁷⁰

Sonuç

“Bir veya iki cinsten muhtelif veya müttelik olan iki durumun bir arada bulunmasında şer’î bir delile dayanılarak sadece birine şer’î hükmün terettüp etmesidir”. şeklinde tanımlanan tedâhülün meşruiyetine dair Kitap, sünnet ve icmada delil bulunmaktadır. Tedâhül, İslam’da temelde mevcut olan zorluklar karşısında ruhsatların devreye girmesi temel ilkesine dayanmaktadır. Buna binaen tedâhül olmadan bir arada bulunan iki duruma da hüküm terettüp etmiş olsaydı insanlar zora girerdi. Dolayısıyla genelde bir araya gelen her meseleye değil, sadece birine hüküm terettüp etmektedir. Şâfiî mezhebinde Tedâhül ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre tedâhülün sadece sebepte cari olduğunu kabul edilir. İkinci görüşe göre, sadece hükümlerde işletilebilecektir. Üçüncü görüş ise her iki görüşü detaylandırarak ilkesel bazda tedâhülün hem

⁶⁶ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 4/53; Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 127; Zerkeşi, *el-Mensûr fi’l-kavâid*, ss. 275-276.

⁶⁷ Cüveynî, *Nihâyetü’l-ma’âlib*, XVII, 322; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü’l-ğâlibîn ve ‘umdetü’l-müttaqîn*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebu’l-İslamî, 1991), 10/166; Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 126-127; Zerkeşi, *el-Mensûr fi’l-kavâid*, 271; Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, *Fütûhâtü’l-vehhâb bi-tavâzihi şerhi menhaci’l-ğullâb* (b.y.: Dârü’l-Fikr, ts.), 5/157; Cezaların tedâhülü için bkz. Muhammet Emin Kızılay, “Türk Pozitif Hukukuyla Mukayeseli Olarak Modernleşme Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunda İçtima: Hakaret Suçu Örneği”, *Darulfunun İlahiyat Dergisi*, 32/2 (Aralık 2021) 14;

⁶⁸ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Fethu’l-vehhâb bi-şerhi menhaci’l-ğullâb* (b.y.: Dârü’l-Fikr, 1994), 2/69; Zerkeşi, *el-Mensûr fi’l-kavâid*, ss. 270-273.

⁶⁹ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vasît fi’l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dârü’s-Selâm, 1417), 6/138; Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/385.

⁷⁰ Mansur, *et-Tedâhül*, 31.

---

sebepte hem de hükümde geçerli olduğunu belirtmektedir. Bütün hükümler değil, bazı hükümler tedâhülü kabul eder. Bunların başında temizlik, namaz, oruc, zekât ve hac gelir. Tedâhülün uygulanmadığı yerler ise boşanmış kadının iddeti, kulların hakları ve kefarete gibi mali haklar tedâhülü kabul etmez. Cezalarda ise birden fazla kişinin hakkı söz konusu olduğu durumlarda tedâhül olmaz. Örneğin, bir kişi birden fazla insanı öldürdüğünde öldürülen kişilerin velilerinden bazıları kısas, bazıları diyet istediklerinde katile hem kısas uygulanır hem de ondan diyet alınır. Kul haklarında tedâhül olmadığı için burada tedâhül söz konusu değildir. Fakat her iki eli kesildikten sonra ölen kişinin katiline sadece kısas uygulanır.

Şâfiî mezhebinde tedâhül ancak bazı şartlarla meydana gelebilir. Bu şartlar ise tedâhülün meydana gelmesi için iki durumun aynı cinsten ve amaçları da bir olmasıdır. Bunun dışında kimileri bazı ibadetlerde ve muamelatta niyet ve meclis birliğini de eklemişlerdir. Örneğin tahiyetü'l-mescit için niyet gerekmez. Cünüplük ve Cuma guslünün birlikte meydana gelmesi için niyet gereklidir. Ele alınan meselelerden anlaşıldığı üzere diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de tedâhülün meşru olduğu ve birçok fikhî meselede meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*. thk. Eymen Salih Şaban. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî. *et-Tehzîb fî fikhî'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvez. yb: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfiî. *Tühfetü'l-Habîb ala Şerhi'l-Hatîb*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfiî. *Hâşiyetü'l-Büceyrimî ala Şerhi'l-Menhec*. b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1950.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü'rî. *Nihâhyetü'l-matlab fî dirâyeli'l-mezheb*. thk, Abdülazîm Mahmud ed'Dîb. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dadaş, Mustafa Bülent. "Hanefî Fıkhdında Tedâhül İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. sy. 30 (Haziran, 2017), 205-237.
- Dimyâtî, Ebû Bekir b. es-Seyyîd Muhammed Şetâ. *Hâşiyetu İâneti't-Tâlibîn 'âlâ Halli Elfâzi Fethi'l-Muîn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebü'l-Abbâs, Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' b. Abdillâh er-Rûmî el-Mısırî. *'Umdetü's-sâlik ve 'uddetü'n-nâsik*. Katar: eş-Şuûnu'd-Diniyye, 1982.
- Ebü'l-Bekâ, Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî. en-Necmü'l-vehhâc. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Fethü'l-vehhâb bi-şerhi Menheci't-tullâb*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Ensârî, Şeyhu'l-İslâm Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Esne'l-Metâlib fî Şerhi Ravdi't-Tâlib*. thk. Muhammed Muhammed Tamir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2000.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vasît fî'l-Mezheb*. thk, Ahmed Mahmud İbrahim, Muhammed Muhammed Tamir. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417.
- Haşlan, Halid b. Sad b. Fahd. *et-Tedâhülü beyne'l-ahkâm fi'l-fikhî'l-İslamî*. Riyad: Dâru İşbilyâ, 1999.
- İbn Hacer, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî. *Tühfetü'l-mühtâc fî şerhi'l-minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1983.
- İbn Mâce, Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvî. *Sünenu İbni Mâce*. b.y.: Dâru'r-Risâleti'Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâder, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Takrîrü'l-kavâid ve tahrîrü'l-fevâid*. b.y.: Dârü İbni'l-Kayyım, ts.
- İbnü's-Şalâh, Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Fetâvâ İbni's-Şalâh*. thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb. 1407.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-Yemânî. *el-Beyân*. thk. Kasım Muhammed en-Nûrî. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000.
- İzz, Ebü Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî. *el-Kavâidu'l-kübrâ*, thk. Nezih Kemal Hammad ve Osman Cuma. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2007.
- Karadağ, Bekir. "Hz. Ömer'in Teravîh Namazıyla İlgili Uygulamasının Fakihlerin İhtilafındaki Rolü", *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran, 2020).
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısrî. *el-Furûk*. b.y.: Vizâretü'l-Evkâfi's-Suûdiyye, 2010.
- Komisyon, *el-Mu'cemu'l-vasît*. Mısır: Mektebetu't-Şurûk ed-Devliyye, 2004.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Kızılay, Muhammet Emin. "Türk Pozitif Hukukuyla Mukayeseli Olarak Modernleşme Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunda İçtima: Hakaret Suçu Örneği". *Darulfunun İlahiyat Dergisi*, 32/2 (Aralık 2021).
- Mansur, Muhammed Halid Abdulaziz. *et-Tedâhül ve eseruhu fi'l-ahkâmi's-Şerıyye*. Urdun: Dârü'n-Nefâis, 1998.
- Muççalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 2012.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Basrî el-Bağdâdî. *el-Hâvî fi fihri's-Şâfiî*. thk, Ali Muhammed Muavved- Adil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1999.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Muhyüddîn Yahyâ b. Şeref b. Murrî. *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb*. b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttaķîn*. thk. Zuheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1991.
- Öğüt, Salim. "Sehiv Secdesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/318-319. İstanbul: Türkiye diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Râfiî Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Kazvînî. *Fethu'l-'azîz fi şerhi'l-vecîz*. b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Remlî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî. *Nihtedâhülü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1984.
- Saltekin, Abdulbasit. *Fıkıh Usulünün Tedrici Gelişimi ve Usuli Görüşler -H. III. Ve IV. Asırlar*. Ankara: Araştırma Yayınları. 2018.
- Said, b. Ali b. Mansur, *Tedâhülü'l-ukubât fi şer'ati'l-İslamiyye*. Riyad: Akademiyetu Nayif el-Arabiyye. Yüksek Lisans Tezi Tezi, 2001.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1983.

-
- Şafak, Ali. "Erş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/307-308. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfiî*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Uceylî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Ezherî. *Fütûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi şerhi menheci't-tullâb*. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/387-390. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Mensûr fi'l-kavâid*, thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmud. b.y.: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'd-Diniyye, 1982.